

УДК 334
ББК65.290.2

**ЧОЙГОҲИ ШАРИКИИ
ИҶТИМОӢ ДАР СОҲТОРИ
ИНСТИТУТСИОНАЛИИ
РУШДИ ИҚТИСОДИӢТ**

Шоҳиён Абдурахим Маҳмадулло,
унвонҷӯи кафедраи назарияи иқтисодӣ ва
фаъолияти соҳибқорию Донишқадаи соҳибқорӣ ва
хизмат (Тоҷикистон, Душанбе)

**СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО
В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ
СЕКТОРЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ**

Шоҳиён Абдурахим Маҳмадулло,
соискатель кафедры экономической теории и
предпринимательской деятельности Института
предпринимательства и сервиса
(Таджикистан, Душанбе)

**SOCIAL PARTNERSHIP
IN INSTITUTIONAL
SECTOR OF ECONOMIC
DEVELOPMENT**

Shohiyon Abdurakhim Makhmadullo,
claimant for candidate degree of the department of
economy theory and entrepreneurship under the
Institute of Entrepreneurship and Services of
Tajikistan (Tajikistan, Dushanbe)
E-MAIL: shoev75@mail.ru

Калидвожаҳо: шарикии иҷтимоӣ, неоинститутсионизм, муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, иқтисодиёти ниҳонӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, институтҳои ҳокимияти давлатӣ, соҳаи иҷтимоӣ-меҳнатӣ, сармояи инсонӣ

Зикр гардидааст, ки шарикии иҷтимоӣ ҳамчун надидаи фаъоли иқтисодӣ ба категорияҳои асосии институтсионизм мувофиқ буда, Кодекси меҳнат меъёри шарикии иҷтимоиро дар ҷумҳурӣ ҷиҳати таъмини мувофиқати манфиатҳои иштирокдорони он ба масъалаҳои муносибатҳои меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои бевосита ба онҳо алоқаманд муайян менамояд. Ба ақидаи муаллиф шарикии иҷтимоӣ ҳамчун танзимгар ва институти рушди муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳамгироии манфиатҳои иштирокдорони муносибатҳои иҷтисодӣ баромад намуда, бевосита дурустии баррасии муносибати институтсиониро ба шарикии иҷтимоӣ таъкид менамояд. Нақши давлат ҳамчун институти калидӣ дар қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, муайян намудани вазъи ҳуқуқии иштирокдорони шарикии иҷтимоӣ, таъмини раванди ҳалли муноқишаҳо миёни иштирокдорони шарикии иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Ключевые слова: социальное партнерство, неоинституционализм, социально-экономические отношения, Республика Таджикистан, институты власти, социально-трудовая сфера, человеческий капитал

Отмечается, что социальное партнерство как активный экономический феномен соответствует основным категориям институционализма, а в Трудовом кодексе определены нормы социального партнерства в стране, обеспечивающие увязку интересов его членов с трудовыми отношениями и другими непосредственно связанными вопросами. Изложено мнение, что социальное партнерство выступает регулятором и

институтом развития экономических отношений и интеграции интересов участников экономических отношений, а также подчеркивает правильность институционального подхода к социальному партнерству. Также освещается роль государства как ключевого института для принятия правовых актов, определения правового статуса участников социального партнерства, обеспечения процесса разрешения конфликтов между участниками социального партнерства.

Keywords: social partnership, neoinstitutionalism, socio-economic relations, Republic of Tajikistan, government institutions, social and labor sphere, human capital

The article notes that social partnership as an active economic phenomenon corresponds to the main categories of institutionalism and the Labor Code defines the norms of social partnership in the country, ensuring an alignment of the interests of its members with labor relations and other directly related issues. According to the author, social partnership acts as a regulator and institution for a development of economic relations and an integration of interests of participants in economic relations, and also emphasizes a correctness of institutional approach to social partnership. The article also highlights the role of the state as a key institution for an adoption of legal instruments, determination of a legal status of participants in social partnerships, ensuring the process of settling conflicts between participants in social partnership.

Дар шароити муосир яке аз самтҳои самарабахши инкишофи илми иқтисодӣ институтсиализм ва неои́нститу́тсионализм гардид. Вобастагии иҷтимоии ғаъолияти иқтисодии одамон, ки тавассути мундариҷаи фаҳмиши ҳуди “институт” муайян мегардад, яке аз муқаррароти асосии назарияи институтсионалии муосир мебошад. Асосгузори самти институтсионалӣ дар илми иқтисод Т. Веблен, истилоҳи “институт”-ро ҳамчун шакли маъмулии ақидаҳо вобаста ба муносибатҳои алоҳида миёни ҷомеа ва шахс ва функсияҳои алоҳидаи иҷрокунандаи онҳо маънидод намудааст. Ба ибораи дигар институт ҳамчун низоми ҳаёти ҷомеа мебошад, ки аз маҷмӯи маҳдудиятҳо иборат буда, дар замони муайяни вақт ё лаҳзаи дилхоҳи рушди ҳама гуна ҷомеа амал менамояд... (1, с. 8)

Намояндаи дигари институтсионализм Ч. Коммонс ба таърифи институт ширкатҳои истеҳсоли, иттифокҳои касаба, иттиҳодияҳои тичоратӣ, оила ва давлатро дохил менамояд. Бо қавли дигар, ӯ дар фаҳмиши васеъ институтро ҳамчун ғаъолияти коллективона доир ба идоракуни, либерализатсия ва васеъ намудани майдони амалиёти инфиродӣ баррасӣ менамояд (2). Хулоса, ба назари Т.Веблен институт ин низоми меъёрҳо, қонунҳо ва қоидаҳо, ба назари Ч. Коммонс - ташкилотҳои мебошад, ки дар он амалҳои мувофиқашуда ба роҳ монда мешаванд.

Минбаъд рушди назарияи институтсионалӣ номи “неои́нститу́тсионализм”-ро гирифт. Зеро дар доираи институтсионализми пешин таъдиди назар дар фаҳмиши истилоҳи “институт” ба вучуд омад. Ин тағйири мафҳумӣ бо ғаъолияти Д.Норт алоқаманд мебошад. Д.Норт таърифи институтро ҳамчун маҳдудиятҳои расмӣ (қонунҳо, конститу́тсия) ва ғайрирасмӣ (шартномаҳо ва кодексҳои ихтиёрии рафтор) аз ҷониби одамон коркардшуда, инчунин омилҳои водоркунӣ, ки ҳамкориҳои онҳоро сохторбандӣ мекунанд (судҳо, милитсия ва ғ.), баррасӣ намуд. Ғайр аз ин ӯ дар низоми институтҳо маҷмӯи қоидаҳо, тартиби мувофиқат, рафтори маънавӣ ва

ахлокии одамонро ҷихати афзун намудани даромадҳо дохил намуд. Аммо Д.Норт бар хилофи Ч. Коммонс байни фаҳмиши институт ва иттиҳодияҳои иқтисодӣ фарқ мегузорад. Ӯ собит сохтааст, ки институтҳо қоидаҳои бозӣ ба шумор мераванд, ташкилотҳои иқтисодӣ бошанд гурӯҳи афрод мебошанд, ки фаъолиятҳои бо вазифаҳои мақсадноки умумӣ алоқаманд аст.

Дар адабиёти иқтисодӣ шарҳҳои гуногуни фаҳмиши институт мавҷуд аст. Шарҳҳои таърифи мазкур дар ҷадвали 1 оварда шудааст (3, с. 12-13).

Ҷадвали 1. Тафсири консепсияи институт аз ҷониби муаллифони

	Муаллифони	Таъриф
1.	<i>Гамилтон В.В.</i>	<i>Тарзи фикрронӣ, як навъи амалҳои доимӣ дар ҳаёти муқаррарӣ, одатҳо ва расму анъанаҳои мардум. Фарҳанги инсонӣ, ки дар худ синтез ё маҷмӯи қонуну қоидаҳоро таҷассум менамояд.</i>
2.	<i>Веблен Т.</i>	<i>Тарзи маъмулии фикрронии одамон, ки дорои тамоюли мавҷудияти дурудароз мебошад.</i>
3.	<i>Коммонс Дж.</i>	<i>Фаъолияти муштарақ доир ба назорат, озод кардан ва васеъ намудани фаъолиятҳои инфиродӣ.</i>
4.	<i>Дюркгейм Э.</i>	<i>Омилҳои иҷтимоӣ, ки барои шахсони алоҳида берунӣ ва маҷбурӣ ба шумор мераванд, ҳамчун тасаввуроти коллективӣ.</i>
	<i>Норт Д.</i>	<i>Қоида, механизмҳои таъминкунандаи иҷрои он, инчунин меъёрҳои рафтор, ки муносибатҳои байни одамонро танзим менамояд</i>
	<i>Шоттер Ф.</i>	<i>Меъёри рафтори ҷамъиятӣ, ки аз ҷониби ҳамаи аъзои ҷомеа эътироф гардидааст, ки рафтори одамонро дар ҳолатҳои муайяни такроришаванда инъикос менамояд ва ё худ идора мешавад, ё ин ки аз ҷониби баъзе қудратҳои беруна назорат мешавад.</i>
	<i>Гриф А.</i>	<i>Водоркуниҳои муайяни шакли ғайритехнологӣ, ки сабаби ҳамкориҳои иҷтимоӣ мегарданд ва таъминкунандаи ҳавасмандӣ барои нигоҳ доштани рафтори мунтазам мебошанд.</i>
	<i>Быченков В.М.</i>	<i>Маҷмӯи ин ё он гуна меъёрҳои иҷтимоӣ, ки танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва фаъолияти шишироқдорони онҳо ташкилотҳои иҷтимоӣ, муассисаҳо мебошанд, ки худ ҳамчун субъектҳои муносибат ва фаъолиятҳои ҷамъиятӣ баромад менамоянд.</i>
	<i>Зотов В.В.</i>	<i>Арзишҳои устуворӣ, функционалӣ, ташкилию рамзии ҷомеа, ки дорои хусусиятҳои меъёрӣ-арзишӣ ва фарҳангии он мебошанд.</i>

Институтҳо ҳамчун категорияи асосӣ ҷихати амсиласозии эвристикӣ (фаъолияти эҷодии шахс) ва таҳлили воқеи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар имконияти васеъ фароҳам меоранд. Илова бар ин, тавре ки аз шарҳи мафҳуми институт дар ҷадвали 1 бармеояд, номуайянии мафҳуми институтсионализм мавҷуд буда, маънидодкунии аз ҳад зиёди категорияҳои асосии он ба назар мерасад. Ин дар раванҳои

модернизатсияи воқеии фаъолияти хоҷагидорӣ инъикоси нодуруст ва монета ба вучуд меорад. Аз ин рӯ, дар адабиёти махсус бештар таърифи Д.Норт мавриди истифода қарор мегирад, ки дар он институт ҳамчун қоидаи бозӣ дар ҷомеа ё маҳдудиятҳои аз ҷониби инсон эҷодгардида бо мақсади ташкил ва танзими муносибатҳо миёни одамон муайян карда мешавад (4, с. 28).

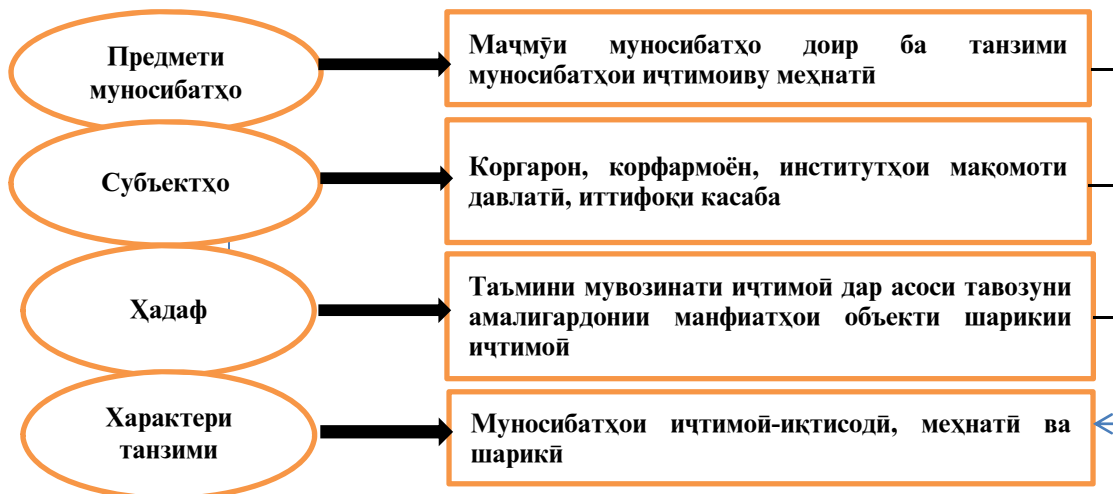
Бо вучуди ин, дар доираи таҳқиқот мо ақидаи О.Иншаков ва Д.Фролово ҷонибдорӣ мекунем. Онҳо менависанд, ки: “Вазифаи асосӣ ва мақсади институтҳои иқтисодӣ на танҳо дар “қоидаи бозӣ” будан, балки дар шакли ҷамъиятии ташкили муносибатҳои функционалӣ дар ҳамкориҳои одамон, гурӯҳҳои онҳо ва ҷомеа зоҳир мегарданд. Институтҳо бо меъёрҳо ва қоидаҳо маҳдуд намешаванд, балки онҳоро ташкил намуда, ҳамзамон имкониятҳо ва маҳдудиятҳо, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳо, нақш ва мақоми онҳоро муайян менамоянд. Тағйирҳои шакли функционалиҳои робита ва муносибатҳо бе тағйироти дахлдори сохторӣ ғайриимкон аст, ки дар ҳамкорӣ механизми таҳаввули хоҷагиро ба вучуд меорад. Асоси фаъолияти институтҳоро тақсимооти ҷамъиятии меҳнат, маҷмӯаи вазифа, функцияҳо, ки барои ташкили фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ заруранд, ташкил мекунад.” (5, с.40).

Дар робита бо таърифи мазкурӣ институт метавон онро чун шаклҳои сохтори муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ миёни одамон, гурӯҳҳо ва ҷомеа дар доираи қоидаҳои маҳдудкунондаи дар ҷомеа қабулгардида муайян намуд, ки муносибатҳои мутақобилаи миёни одамон, гурӯҳҳо ва ҷомеа ба низом мебарорад.

Аз ин лиҳоз, дар робита бо рафторҳои овардашуда, шарикҳои иҷтимоӣ ҳамчун падидаи фаъоли иқтисодии гурӯҳҳои муташаққили одамон ба мафҳуми “институт” дохил гардида, ба категорияҳои асосии институтсионизм мувофиқ аст. Тибқи таърифи Д.Норт институт ҳамчун маҳдудият дар ҳамкорӣҳо ифода мегардад, Кодекси меҳнат меъёри шарикҳои иҷтимоиро муайян менамояд. Бо қавли дигар, низомии муносибатҳои мутақобиларо миёни коргарону корфармоён, мақомоти давлатии сатҳҳои гуногунро муайян менамоянд, ки метавонанд дар таъмини мувофиқати манфиатҳои иштирокдорони шарикҳои иҷтимоӣ доир ба масъалаи танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои бевосита ба онҳо алоқаманд мусоидат намоянд. Ба назари мо, шарикҳои иҷтимоӣ дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, аниқтараш муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ (муносибати миёни меҳнат ва сармоя) ҳамчун институти танзимгар ва институт-танзимгар ва институт-омили рушди муносибатҳои иқтисодӣ, ҳамгироии манфиатҳои иштирокдорони муносибатҳои иқтисодӣ баромад менамояд. Ҳамин тариқ, ин таъриф бевосита дурустии баррасии муносибати институтсионалӣ ба шарикҳои иҷтимоиро таъкид мекунад. Зеро аз нуқтаи назари муносибатҳои субъектӣ-объектӣ, объекти танзимкунонда дар ин маврид ба сифати низомии муносибатҳои мутақобила миёни институтҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ баромад менамояд, ки зайлан пешниҳод мегардад:

- коргарон дорандаи сармояи инсонӣ ва қобилияти зеҳнӣ мебошанд, ки корфармоён самаранок истифода мебаранд;
- корфармоён ва иттиҳодияҳои онҳо қоидаҳои асосӣ ва шароити истифодаи коргарон, сармояи инсониро дар раванди истеҳсолот ташкил менамоянд;
- институтҳои ҳокимияти давлатии зинаҳои гуногун ҳамчун як тарафи шарикҳои иҷтимоӣ ба сифати корфармоён ё намоёнҳои онҳо, инчунин намоёнҳои ваколатдор доир ба риояи қонунгузорӣ ё корфармоён баромад мекунад.

Нақшаи 1. Амсилаи алоқамандии муштаракӣ иштирокдорони шарикӣи иҷтимоӣ (ҳокимияти давлатӣ, корфармоён, коргарон ва ғ.)

Дар умум, шарҳу эзоҳи Кодекси меҳнат ба асосҳои институционалии шарикӣи иҷтимоӣ тақия намуда, қайд мекунад, ки рушди институтҳои демократӣ ва, пеш аз ҳама, институтҳои демократии баробарҳуқуқ ташкили низомҳои ҷамъиятиро тақозо менамояд, ки ҳарчи бештар манфиатҳои ҳамаи табақаҳои ҷомеаро қонеъ гардонад.

Соҳаи иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар ҷомеа мавқеи хоса дорад. Зеро равандҳои дар ин соҳа баамаломата аз бисёр ҷиҳат на танҳо суботи иқтисодӣ, балки суботи сиёсии ҷомеаро низ муайян менамоянд. Вазъи ин соҳаҳо имконият медиҳад, ки самаранокии ислоҳоти иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар ва сатҳи татбиқи бомувафақияти сиёсати иҷтимоии давлат баҳогузорӣ карда шавад. Ба чунин равандҳо мумкин аст норозигии коргарон, тағйири сатҳ ва сифати ҳаёти аҳолии аз лиҳози иқтисодӣ ғайб ва ғайраҳоро дохил намуд.

Айни замон, дар таҷрибаи ҷаҳонӣ усулҳои бо таври қатъӣ ҳал намудани мушкилоте, ки дар соҳаи иҷтимоӣ-меҳнатӣ ба миён омадаанд, мавҷуд нест. Усулҳо ва механизмҳои баргузории гуфтугӯи иҷтимоӣ ва баҳисобгирии манфиатҳои ҳамаи иштирокдорони раванди истехсолӣ истифода мегарданд. Дар натиҷа, шарикӣи иҷтимоӣ ҳамчун методи ҳамохангсозии манфиатҳои гуногуни иҷтимоӣ-гурӯҳӣ пайдо гардида, инчунин усулҳо, механизмҳо ва низоми институтҳои дахлдор ва тартиби танзими муноқишаҳо байни онҳо ба миён омад. Ба даст овардани суботи иҷтимоӣ, мувофиқати манфиатҳо ва инкишофи самараноки минбаъдаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ, мақсади асосии шарикӣи иҷтимоӣ ба шумор меравад. Асоси шарикӣи иҷтимоиро ташкил медиҳад:

- эътирофи он, ки дар ҷомеа гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ мавҷуданд, ки вазифаҳои бо худ хос ва манфиатҳои гуногун доранд ва метавонанд муноқишаҳоро ба вучуд оранд;

- эътирофи имконияти ҳалли ин муноқишаҳо дар асоси ноил гардидан ба созиши муштарак, ки ба масъалаҳои дурнамои рушди ҷомеа ҷавобгӯ бошад.

Хамин тариқ, шарикии иҷтимоӣ ҳамчун методи мувофиқати манфиатҳои гурӯҳҳои мухталиф, ҳалли зиддиятҳои бавучудода ва пешгирии низоъҳо дар самти муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ баромад мекунад.

Дар натиҷаи татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ заифшавии нақши давлат дар самти иҷтимоӣ-меҳнатӣ ба миён омад, ки дар натиҷа мутаносибан ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон коҳиш ёфт. Аз ин рӯ, ташаккули қонунгузорӣ оид ба шарикии иҷтимоӣ ҳавасмандии кофиро ба даст овард. Дар ҳолати пайдо гардидани зарурати ҳамоҳангсозии манфиатҳои коргарон ва корфармоён дар сатҳи гуногун (сатҳҳои милли, минтақавӣ, соҳавӣ) шарикии иҷтимоӣ сечониба мегардад (ҳамчунин низоми трипартизм). Барои ба низом даровардани муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ, баргузор намудани гуфтушунидҳои коллективӣ ва тайёр намудани лоиҳаҳои созишномаҳои марбута дар сатҳи милли, комиссияи сечонибаи доимоамалкунанда оид ба танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ ташкил карда мешавад. Аъзои ин комиссияҳо намоёндагони иттифокҳои касаба, иттиҳодияҳои корфармоён ва Ҳукумати ҷумҳурӣ ба шумор мераванд.

Мувофиқи моддаи 300-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон “комиссияҳои ҷумҳуриявӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ мувофиқи “Низомнома дар бораи комиссияи сетарафа оид ба танзими муносибатҳои иҷтимоӣ меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” фаъолият менамоянд, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мувофиқаи иттиҳодияҳои намоёндагони кормандон ва иттиҳодияи корфармоён тасдиқ мегардад. Дар сатҳи ҷумҳуриявӣ - комиссияҳои сетарафа (дутарафа) оид ба танзими муносибатҳои иҷтимоӣ меҳнатӣ, мақомот оид ба таъмини мутобикгардонии манфиатҳои давлат ва тарафҳои муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда мешаванд. Комиссияҳои сетарафа (дутарафа) аз намоёндагони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Федератсияи иттифокҳои касабаи Тоҷикистон ва иттиҳодияҳои корфармоён иборат мебошанд.

Дар сатҳи соҳавӣ комиссияҳои сетарафа (дутарафа) барои танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ таъсис дода мешаванд. Ҳайати комиссияҳои соҳавӣ аз ҷониби тарафҳо ташкил карда мешаванд, ки дар он намоёндагони мақомоти дахлдори иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, намоёндагони кормандон ва корфармоён дохил карда мешаванд.

Дар сатҳи минтақа комиссияҳои сетарафа доир ба танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ аз ҳисоби намоёндагони мақомоти дахлдори иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, корфармоён ва кормандон ташкил карда мешаванд.

Дар сатҳи ташкилотҳо оид ба танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ, таҳия ва бастании шартномаҳои меҳнатӣ комиссияҳои дутарафа таъсис дода мешаванд. Дар ҳайати ин комиссияҳо намоёндагони корфармоён ва кормандон шомил мешаванд. Дар сатҳи гурӯҳҳои молиявӣ-саноатӣ ва ширкатҳои трансмиллӣ комиссияҳои дутарафа (сетарафа) оид ба гузаронидани музокироти коллективӣ (машваратҳо), таҳия ва бастании созишнома дар иттиҳодияҳои ташкилотҳои мазкур, аз ҷумла ташкилотҳои берун аз ҳудуди давлат ҷойгирбуда ташкил карда мешаванд. Ба ҳайати комиссияҳо намоёндагони корфармо ва кормандон дохил мешаванд.” (6, с. 102). Намудҳои шарикии иҷтимоӣ ё созишномаҳо дар ҷадвали 2. оварда шудааст.

Дар ҷумҳурӣ ба ғайр аз Созишномаи генералӣ (Созишномаи генералӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Федератсияи иттифокҳои касабаи мустақили

Тоҷикистон ва Иттиҳодияи корфармоёни Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2020), яқчанд созишномаҳои соҳавӣ, аз ҷумла байни Саридораи геологияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи марказии иттифоқи касабаи “Тоҷикметалл”, байни Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи марказии иттифоқи касабаи “Тоҷикметалл” барои солҳои 2018-2020 амал менамоянд, ки дар онҳо масъалаҳои вақти корӣ, музди меҳнат ва рухсатии меҳнатӣ, таъмин бо кор, имтиёзҳо, суғуртаи кафолатҳои иҷтимоӣ, ҳифзи меҳнат, кафолатҳои ҳуқуқи мақомот ва кормандони иттифоқи касаба муайян карда шудаанд.

Ҷадвали 2. Намудҳои шарикӣи иҷтимоӣ ё созишномаҳо ва иштирокчиёни он

	Намудҳои созишномаҳо	Мундариҷа
1.	Генералӣ	Санади ҳуқуқӣ, ки принципҳои умумии сиёсати шарикӣи иҷтимоӣи иқтисодӣ, равандҳои асосии ҳамкорӣ ва ухдадорихои тарафайни Ҳукумат, иттиҳодияҳои иттифокҳои касаба, дигар намояндагони кормандон ва иттиҳодияҳои умумиҷумҳуриявии корфармоёнро дар соҳаи шугли аҳоли, баланд бардоштани кафолатҳои иҷтимоӣи шаҳрвандон, таъмини ҳифзи иҷтимоӣи гурӯҳҳои камбизоати аҳоли, таъмини рушди даромадҳои кормандонро вобаста ба муътадил гардидани вазъи иқтисодӣ муайян мекунанд.
2.	Соҳавӣ	Санади ҳуқуқӣ, ки равандҳои иҷтимоӣи иқтисодии инкишофи соҳа, шароити меҳнат, сатҳи шугл, музди меҳнат кафолатҳои иҷтимоӣи кормандони соҳа ва масъалаҳои тарафайни сатҳи соҳавиро муайян менамояд.
4.	Минтақавӣ	Санади ҳуқуқӣ, ки танзимкунандаи шароити умумии меҳнат, кафолат ва имтиёзҳои меҳнатиро дар минтақаи воҳиди дахлдори маъмурии ҳудудӣ муайян намуда, ҳангоми бастанӣ шартнома ба ҳисоб гирифта мешавад ва барои тарафҳо ҳатмӣ мебошад.

Сарчашма: Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 301, саҳ. 102

Бояд зикр намуд, ки дар низомии шарикӣи иҷтимоӣ давлат мақоми хосса дорад. Зеро маҳз давлат, пеш аз ҳама, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро қабул менамояд, ки қоида ва тартиби татбиқи моҳияти шарикӣи иҷтимоӣ, вазъи ҳуқуқии иштирокдорони онро (иттиҳодияҳои корфармоён ва иттиҳодияи кормандон, шакл ва усули намояндагӣ) муайян менамояд. Дуюм, давлат ба сифати миёнарав ва қабили раванди ҳалли муноқишаҳо миёни иштирокдорони шарикӣи иҷтимоӣ баромад мекунанд. Сеюм, давлат иштирокдори фаъоли шарикӣи иҷтимоӣ, масалан тарафи созишномаҳои коллективӣ дар сатҳи муайян ба ҳисоб меравад.

Ҳангоми муайян намудани мавқеи тарафҳои шарикӣи иҷтимоӣ, давлат доираи ҳуқуқии фаъолияти онҳоро муайян намуда, ба ин роҳ меъёри қонунгузори заруриро таъмин менамояд. Давлат барои татбиқи ҳуқуқҳои кормандон ва корфармоён ҷиҳати муттаҳидшавӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Масалан, таъсиси ассотсиятсияҳо ва иттифокҳо барои ба даст овардани ҳадафҳои, ки дар Оинномаи ин иттифокҳо ва иттиҳодияҳо дарҷ гардидаанд. Ҳамин тариқ, заминаи қонунӣ барои ташаққули институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба миён меояд.

Институтҳои ҳокимияти давлатии сатҳҳои гуногун, пеш аз ҳама низоми ҳавасмандгардонӣ ва мутобиқати раванди гуфтушунидхоро ташкил мекунад, ки ҷиҳати таъмини ягонагӣ ҳангоми ба роҳ мондани шароити меҳнат дар маҳалли мазкур, соҳа ва ғайра пешбинӣ шудааст. Ҳамзамон мақомоти ҳокимияти давлатӣ ҳамчун тарафи шарикии иҷтимоӣ уҳдадориҳои муайянро дар мавридҳои зерин ба худ мегирад:

- онҳо метавонанд ба сифати корфармоён дар он ҳолате, ки агар сухан дар бораи муассисаҳои давлатии бахши иқтисодӣ равад, баромад кунанд. Дар ин ҷо иштироки мақомоти давлатӣ зарур аст, зеро муассисаҳои бахши давлатӣ соҳибмӯлки молу амвол ба шумор намераванд, то ки онҳо ҳуқуқи пурраи пешбурди хоҷагидорӣ ё идоракунии оперативӣ дошта бошанд. Назорати мақомоти ҳокимияти давлатӣ аз он ҷиҳат зарур аст, то ки корфармоён уҳдадориҳои воқеии бо соҳибмӯлкони мувофиқашуда ва маҳдуднакунандаи манфиатҳои давлатиро бар дӯш гиранд.

- метавонад дар намоёндагӣ ваколатдор бошанд; сухан дар бораи он меравад, ки як қатор ташкилотҳои шаклҳои гуногуни ташкилӣ-ҳуқуқӣ, иттиҳодияҳои муттаҳиди як минтақа, хусусиятҳои соҳавӣ ва ғайра, мақомоти ҳокимияти давлатиро вазифадор менамоянд, ки аз номи онҳо созишномаҳои ҳудудӣ, минтақавӣ, ё соҳавӣ имзо намоянд. Дар ин маврид статуси ҳуқуқии чунин мақомот ба статуси иттиҳодияҳои корфармоёни сатҳи марбута наздик мешавад.

Рушди шарикии иҷтимоӣ яке аз самтҳои сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба шумор рафта, ҳамчун низоми мақсаду вазифаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ доир ба идораи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар, инчунин механизми татбиқи онҳо мебошад. Рушди шарикии иҷтимоӣ аз як ҷониб яке аз самтҳои мустақили сиёсати иқтисодӣ, аз ҷониби дигар шартҳои асосии рушди босуботи иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар ба шумор меравад.

Институтҳои демократӣ агар, аз як ҷониб, барои баробарҳуқуқии шарикии иҷтимоӣ шароит фароҳам оваранд, аз ҷониби дигар, имконият ё назорати бевоситаи давлатии идоракунии муносибатҳои миёни коргарон ва корфармоёноро маҳдуд менамоянд. Аммо коҳиши самтҳои бевоситаи идоракунии, масъулияти мақомоти идоракунии давлатиро ҷиҳати рушди босуръат ва самарабахши он аз байн намебарад. Механизмҳои идоракунии ҷиҳати истифодаи ҳадди аксари имкониятҳои субъектҳои бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ равона карда шудааст. Вазифаҳои мақомоти идоракунии аз инҳо иборат аст:

- таъмини фаъолияти бахши соҳибкорӣ танҳо дар фазои ҳуқуқӣ, то ки сифатҳои мусбат, ба монанди ташаббускорӣ, қабули қарорҳои таъҷилӣ, ҷустуҷӯи мунтазами имкониятҳои нав, васеъ намудани фаъолият ва рушди самаранокӣ пайдо гарданд;

- ҳавасмандгардонии рушди субъектҳои соҳаи соҳибкорӣ дар самтҳои ифодакунандаи манфиатҳои стратегии давлат.

Аз ин лиҳоз, самаранокии идоракунии ҳамчун натиҷаи робитаи танзими институтсионалӣ аз рӯи сатҳи мувофиқати манфиатҳои иштирокдорони муносибатҳои иқтисодӣ, равандҳо дар доираи санадҳои стратегӣ ва меъёрии ҳуқуқии кишвар муайян карда мешавад. Ин қоидаи умумӣ пурра ба шарикии иҷтимоӣ низ дахл дорад.

Манфиатҳои иқтисодӣ ин зоҳир гардидани муносибатҳои иқтисодӣ дар шакли ифодакунандаи талаботи одамон мебошад, ки ҷойгоҳи онҳоро дар низоми иқтисодӣ инъикос менамоянд. Ҳамоҳангсозии манфиатҳои иқтисодии гурӯҳҳои гуногун дар ҷомеа, ки ҷавҳари мундариҷаи шарикии иҷтимоиро ташкил менамояд, дар худ

мушкилоти махсусро дарбар гирифта, шартӣ зарурии татбиқи барномаи рушди он ба шумор меравад. Ин мушкилот аз мавҷуд будани манфиатҳои иқтисодии антагонистӣ бармеояд ва нуксони асосии рафтори инсон дар самти иқтисодиёт ва монеаи татбиқи нерӯи ҷамъиятӣ мебошад. Антагонизм пеш аз ҳама дар худҳоии (эгоизм) бо ҳар роҳ афзун намудани ғоида аз сармояи гузошташуда, аз ҷумла қаллобӣ, гардиши ғайриқонунӣ, пулшӯӣ, безътиной ба сифати маҳсулот, ба муомилоти бозорӣ баровардани маҳсулот ва маҳсулоти дорувории барои саломатии инсон зараровар ва ғайра зоҳир мегардад.

Зухуроти худҳоии шахсӣ ва гурӯҳӣ натиҷаи раванди мураккаби бозтақсими моликият ва доираи маҳдуди масъулияти иҷтимоии роҳбарон ва соҳибмулкони мебошад. Аз ин рӯ, маҳз суботи муносибатҳои молумулкӣ, тақсимои дуруст ва азхудкунии маҳсулоти истеҳсолшуда дар ҷомеа шартӣ рушди шарикӣи иҷтимоиро дар ҷомеа муайян менамояд.

Асоси мушкилоти методологӣ дар фаҳмиши моҳият ва чойгоҳи шарикӣи иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷомеаи муосири ҷумҳурий ва ҳамчунин дар дигар кишварҳои ИДМ аз он иборат аст, ки аз нуктаи назари идеология онҳо ба ин падидаи ҷамъиятӣ муносибати гуногун доранд. Масалан, идеологҳои ватании шарикӣи иҷтимоӣ бисёр вақт онро василаи мувофиқати манфиатҳои гуногуни институтҳои ҳокимияти давлатӣ, корфармоён ва коргарони кироя дар шароити иқтисоди бозоргонӣ меҳисобанд. Дар кишварҳои Ғарб шарикӣи иҷтимоӣ албатта аз манфиатҳои умумии иштирокдорони шарикӣи иҷтимоӣ дар ҷомеаи шахрвандии баркамол бармеояд, ки дар он чунин зиддиятҳои иҷтимоӣ, ки дар ҷумҳурии мо ҳаст, вучуд надорад. Вале дар он ҷо ҳам муборизаи доимӣ байни меҳнат ва сармоя мавҷуд аст. Муноқишаҳои давра ба давра дар шакли корпартоиҳо баамалоянда, ки дар бисёр ҳолатҳо бо созишҳои қобили қабул хотима меёбанд, далели ин иддао мебошанд. Дар робита ба ин, савол оид ба меёри ва ҳудуди рафторе, ки хангоми қабули қарорҳо иҷозат дода шудааст, интиҳоби механизм ва усулҳои ошкор намудани ғайриқонунӣи иштирокдорони шарикӣи иҷтимоӣ ба миён меояд.

Иқтисодиёти институтсионалӣ мавҷуд будани боварио дар ғайриқонунӣи муайяни атрофиён пешбинӣ менамояд, ки ба интиҳоби шахс таъсир мерасонад ва бояд шахс то вақте амал намояд, ки ин амал машҳури атрофиён гардад. Д.Коулмен вобастагии талаботро дар боварӣ аз шарту шароитҳои қарордоди басташуда чунин ифода намудааст: ҳар қадаре, ки андозаи боҳт зиёд гардад, ҳамон қадар бояд сатҳи боварӣ миёни иштирокдорони қарордод зиёд бошад (7, с. 135). Оид ба сатҳи ниҳони боварӣ дар китоби А.Олейник низ сухан рафтааст. Ӯ маълумотро оид ба арзёбии сатҳи боварии фарогир дар кишварҳои рушдёфта нишон додааст, ки ҳамкориҳо танҳо бо шахсан шинос будани одамон маҳдуд намегардад. Ба суоли: “Аз таҷрибаи шахсии Шумо, ба фикратон, ба одамони атроф бовар қардан мумкин аст?” дар Дания - 94%, Олмон - 90%, Британияи Кабир - 88%, Франция - 84%, Италияи Шимолӣ - 72%, Италияи Ҷанубӣ - 65% ҷавоби мусбат доданд (7, с. 137).

Бо вучуди набудани чунин пурсишҳо ва маълумотҳо дар ҷумҳурий, гуфтан мумкин аст, ки яке аз мушкилоти муосири ҷомеаи мо мавҷуд будани ҳолатҳои нобоварӣ ба давлат мебошад. Нишонаҳои он дар ҷомеаи мо гуногун аст, вале онҳо як сарчашма доранд: аз ҷониби давлат иҷро накардани бисёр функцияҳои ташкилии худ. Вақте

сатҳи нобоварӣ ба давлат меафзояд, он гоҳ сохторҳои алтернативии ҳифзи ҳуқуқ ва ҷинояткорӣ дар тичорат ба вуҷуд меояд.

Шарти муҳимми ташаккули бозор дар асоси боварӣ дар шакли ғайришахсиятӣ мавҷуд будани боз яке аз меъёрҳои асосии бозор - эмпатия мебошад, ки ҳамчун қобилияти ба ҷои агенти муқобил гузоштани худ ва ҳис намудани эҳсосот, манфиатҳо ва мақсади ӯ маънидод мегардад (8). Бояд қайд намуд, ки дар ҷанбаи меъёрҳои бозоргонӣ меъёри рафтори эмпатия на ба маънои эҳсосоти ҳамдардӣ баррасӣ мегардад, балки ҳамчун кӯшиши муайян намудани мавқеи агентҳои муқобил (фурушанда, харидор, кредитор ё субъекти дилхоҳи иқтисодиёт) баррасӣ мегардад. Ин меёр шарти зарурӣ барои ташкили таҳқиқоти маркетингии бозор, таҳлили имидж ва эътибори шарик, ба роҳ мондани тартиби идоракунии самараноки талабот мебошад, ки афзун намудани ҳаҷми иттилооти дарёфтшавандаро тақозо менамояд.

Категорияи эмпатия бевосита бо категорияи озодӣ алоқамандӣ дорад. Б. Спиноза мафҳуми озодиро чунин шарҳ додааст: “Ҳар қадар инсон ғаъл бошад, ҳар чӣ зиёд шумораи аҷсоди берунаро ба ғаълияти худ ҷалб намояд, ҳамон қадар андозаи озодии вай зиёд аст, зеро чӣ қадаре ки ӯ табиати ... ашро донад, ҳамон қадар боақлона (самаранок низ) ӯ бо онҳо амал менамояд, ҳамон қадар камтар муқобилати саҳти онҳоро дарк мекунад.” (9, с. 105). Аммо, ҳангоми таҳлили рафтори бозории агентҳои иқтисодӣ, озодӣ дар маънои манфӣ, ҳамчун мустақилияти рафтори шахс новобаста аз мақсад ва хоҳиши атрофиён ҷудо карда мешавад. Озодӣ дар маънои мусбат на дар сарфи назар намудани таъсири муҳити зист ба рафтори шахс таҷассум меёбад, балки дар ҳисоби танҳо худӣ шахс, вале бо истифодаи оқилонаи таъсири муҳити атроф дар ҳадафҳои худ маънидод мегардад. Маҳз чунин муносибат бояд асоси рафтори соҳибкорон бошад. Ҳамин тариқ, эмпатия ва озодии мусбат меъёрҳои иқтисодиёти бозоргонӣ ба шумор мераванд.

Ҳолати меъёрҳои рафтор дар ҷумҳурӣ, ки ба таъмини мувозинати бозор таъсир мерасонад, метавон хеле паст маънидод намуд. (Ҷадвали 3)

Ҷадвали 3. Хусусиятҳои меъёри рафтори иштирокдорони шарикӣ иҷтимоӣ дар субъектҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

<i>Меъёри рафтор</i>	<i>Дараҷаи рушди меъёрҳо</i>	<i>Зохир гардидани вайроншавии меъёрҳо</i>
<i>Утилитаризм (манфиатпарастӣ)</i>	<i>Паст</i>	<i>Арзишҳои ахлоқии рафтор ё кирдори субъектҳои иқтисодиёт мавқеи дуҷумдараҷаро касб намудаанд. Рушди муносибатҳо дар системаи трипартизм хусусияти расмӣ дошта, беруншавии ҳаҷми зиёди коргарони киро аз рушди шарикӣ иҷтимоӣ ба вуҷуд меояд.</i>
<i>Амалҳои манфиатҷӯӣ</i>	<i>Паст</i>	<i>Сатҳи баланди оппортунизм (сохтакорӣ), рушди коррупсия, қаллобӣ, ҷинояткорӣҳои андозӣ, вайрон кардани қонунгузорӣҳои меҳнат ва ғ.</i>
<i>Боварӣ</i>	<i>Хеле паст</i>	<i>Мавҷуд набудани кафолатҳои иҷтимоӣ, истифодаи ғайрисамарабахши захираҳои меҳнатӣ, низоми ноадолатонаи сугуртаи иҷтимоӣ ва ғ.</i>
<i>Эмпатия</i>	<i>Хеле паст</i>	<i>Мавҷудияти соҳибкорон ва хизматчиёни давлатӣ дар низоми ҳизфи иҷтимоӣ, ки худро чун агентҳои</i>

		муқобил (истифодабарандагони хизматрасонии онҳо) дарк менамоянд.
Озодӣ	Миёна	Таносуби афзояндаи аҳолии қобили меҳнат, ки дар ҳалли проблемаҳои худ ба дастгирии давлат эътимод надоранд ва мутаносибан рушди бахши шугли ғайрирасмӣ.

Маълумоти чадвали 3 нишон медиҳад, ки қариб ҳамаи меъёрҳо ба сатҳи паст ва хеле пастӣ рушд тааллуқ доранд. Пас аз давраи дурударози баргузориҳои ислохоти бозорӣ, гарчанде шарикии иҷтимоӣ расман ба тартиб дароварда шуда, ба санадҳои ҳуқуқӣ танзим гардидааст, вале хусусиятҳои меъёри рафтори иштирокдорони шарикии иҷтимоӣ ҳанӯз ба стандартҳо мувофиқат намекунад. Дар натиҷа низомии ғавқулода заиф ва бесамар ташаккул ёфта, ба дастгоҳи бузурги мақомоти давлатии ҳифзи ҳуқуқ, инчунин ҳадамоти беҳатарии корхонаҳои бузург, агентҳои хусусии муҳофизат ва ғайра илова мегардад, ки шумораи зиёди хизматчиёро дарбар мегирад. Ҳол он ки ҳар ду низом дар як вақт бо гурӯҳҳои ҷинойтӣ ҳам ҳамкорӣ ва ҳам муқобала менамоянд. Дар ҷунин низомҳои заиф аниқ фарқ намудани методҳои қонунии ҳифзи ҳуқуқи молумулкӣ ва усулҳои маҷбур намудани вайронкунандаро ҷиҳати риоя намудани уҳдадорӣҳои шартномаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ душворӣ пайдо менамоянд.

Ғайр аз ин, яке аз домҳои бузурги институтсионалӣ иқтисодиёти ниҳонӣ (ғайрирасмӣ) ба шумор меравад, ки рушди саҳми ғайрирасмӣ он назаррас мебошад. Иқтисодиёти ғайрирасмӣ, ин “муносибати ниҳонӣ” буда, бо сатҳи расмӣ иқтисодии иштирокдорони он алоқаманд нест ва ҳамчун бахши ҷудогонаи дорои вазифаҳои истеҳсолии махсус аст, ки дар он қисми қувваи коргарӣ бе қайди расмӣ кор мекунанд. Аксарияти субъектҳои иқтисодӣ дар сохторҳои институтсионалии ҳавзаҳои соҳибкорӣ фаъолият наменамоянд ва дар муносибатҳои шахсӣ дар доираи институтҳои “иқтисодиёти шахсони воқеӣ” бунёд меёбанд. Ҳол он, ки бахши иқтисодиёти ниҳонӣ як қисми муҳими ташкилкунандаи иқтисодиёти ҳамаи мамлакатҳо мебошад. Аммо дар кишварҳои мутараққӣ андозаи он аз 10-12% -и ММД зиёд нест. Дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ фоизи мазкур ба 20-25% расида, дар кишварҳои дорои иқтисодиёти давраи гузариш 40-45% -и ММД-ро ташкил мекунанд. Мусаллам аст, ки ба андозаи рушди бахши иқтисодиёти ниҳонӣ шарикии иҷтимоии ниҳонӣ низ инкишоф меёбад, ки дар он идеяҳои трипартизм чой надорад, зеро дар ин ҷо давлат аз раванди танзими муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ берун монда, шартномаҳо миёни корфармоён (соҳибмӯлкӣ) ва ҷинойткорон баста мешаванд.

Чун ҳулоса қайд кардан мумкин аст, ки дар шароити муосири ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз он ҷумла иқтисодиёти кишвари мо ба инобат гирифтани ғояҳои назарияи институтсионалӣ дар таъмини рушди босуботи иқтисодӣ бештар самара хоҳад дод. Зеро механизмҳои асосии он, яъне низомии қоидаҳо, қонунҳо ва меъёрҳо, ки қорҷӯбаи фаъолияти ҳар як субъектҳои хоҷагидориро муайян менамоянд, агар шароити мусоид фароҳам орад мувофиқи мақсад аст. Дар ин радиф вусъат бахшидан ба шарикии иҷтимоӣ, ки ҳадафи асосии он баланд бардоштани нуфузи сармояи инсонӣ, қобилияти зеҳнӣ ва умуман рақобатпазирӣ захираҳои меҳнатӣ мебошад, дар минбаъди фаъолияти иқтисодии кишвар самти асосии равияи стратегӣ шуда метавонанд.

Пайнавишт:

1. Гаджиев Э.М. Институционально-культурные различия в экономическом развитии: вопросы теории и методологии: автореф. дис. ...канд. экон. наук: 08.00.05. - Казань, 2005. – 24 с.
2. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. -Cambridge: Cambridge University Press, 1990.-236 с.
3. Лавров П.Л. Очерки вопросов практической философии// Русская философия собственности (XVIII - XX вв.). - СПб: Ганза, 1993. - 413 с.
4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. —М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. - 378 с.
5. Иниаков О., Фролов Д. Место институционализма в экономической науке // *Экономист*. - № 10. - 2005. - С. 39-44.
6. Кодекси меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Боби 29, моддаи 301. – С.102.
7. Олейник А. Институциональная экономика. - М., 2001. - 316 с.
8. Monroe K. *A Fat Lady in a Corset: Altruism and Social Theory*/ - *American Journal of Political Science*, 1994. – С. 28-48.
9. Ильенков Э. Философия и культура. - М., 1991. - 278 с.

Reference Literature:

1. Gadjiyev E. M. *Institutional-Cultural Differences in Economy Development: Issues of Theory and Methodology. Synopsis of candidate dissertation in economics: 08.00.05. – Kazan, 2005. – 24 pp.*
2. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. -Cambridge: Cambridge University Press, 1990.-236 pp.
3. Lavrov P. L. *Essays on Practical Philosophy Issues // Russian Philosophy of Property (XVIII-XX cc.). – Spb: Ganza, 1993. – 413 pp.*
4. Nort D. *Institutes, Institutional Alteration and Economy Functioning. – M.: Fund of “Initiations” Book on Economics, 1997. – 378 pp.*
5. Inshakov O., Frolov D. *The Place of Institutionalism in the Science of Economics // Economist, N10, 2005. – PP. 39-44.*
6. *Labor Code of Tajikistan Republic. Chapter 29, article 31. – p. 102*
7. Oleynik A. *Institutional Economy. – M.: 2001. – 316 pp.*
8. Monroe K. *A Fat Lady in a Corset: Altruism and Social Theory*/ - *American Journal of Political Science*, 1994.- PP. 28-48.
9. Ilyenkov E. *Philosophy and Culture. – M., 1991. – 278 pp.*